

Finns det ett grönt islamskt hot? - föredrag vid Pax Nordica i Umeå den 28 februari 2002

När Friedrich Hegel såg Napoleon rida genom Jena kvällen före slaget mellan fransmän och preussare år 1806 tyckte han sig se "slutet på historien". Franska revolutionens seger över den preussiska monarkin skulle innebära början på frihetens och förnuftets slutgiltiga segermarsch över hela världen. 1989 fick vi höra liknande profetior. En amerikansk diplomat, Francis Fukiyama, väckte då stort uppseende genom att även han hävda att vi nu stod inför "slutet på historien". Med kommunismens nederlag skulle den västliga liberala demokratins segertåg inledas över en värld som till sist skulle bli homogen och präglas av ekonomisk och politisk liberalism.

Snart blev tongångarna helt annorlunda.

I en artikel "The Clash of Civilizations" som publicerades i tidskriften Foreign Affairs 1993 och då väckte stor uppmärksamhet hävdade Harvardprofessorn Samuel Huntington att den globala politiska processen var på väg in i ett nytt skede.

Under de 150 år som följde på den Västfaliska freden utspelades konflikterna huvudsakligen mellan prinsar, kejsare, absoluta och konstitutionella monarker, som försökte utöka sitt inflytande och sina territorier. Under denna process skapades också nationalstaterna.

Med den franska revolutionen inleddes en ny fas. Nu uppstod konflikterna mellan nationer och folk och inte mellan prinsar. Detta 1800-talsmönster varade till slutet av första världskriget. Som en följd av den ryska revolutionen och reaktionen mot denna ersattes konflikterna mellan nationer av ideologiernas kamp, först mellan kommunism, fascism-nazism och liberala demokratier och sedan mellan demokrati och kommunism.

Med det kalla krigets slut hade enligt Huntington den "västerländska fasen i internationell politik" nått vägs ände och fokus flyttat till relationerna mellan västliga och icke-västliga civilisationer.

Huntington förutspådde att kampen mellan civilisationerna skulle komma att föras på olika nivåer. På "mikronivån" skulle grannar råka i ofta våldsamma konflikter längs "kulturella sprickor" medan stater med olika kulturell bakgrund på "makronivån" skulle kämpa för politisk och militär dominans och kontroll över tredje parter och internationella organisationer.

Händelserna den 11 september och Bin Ladens militanta retorik därefter kan i förstone tyckas ge Huntington rätt men hans resonemag har en rad svagheter. Han delar in världen i "sju eller åtta större civilisationer"; den västliga, som omfattar Västeuropa och Nordamerika, den konfucianska, japanska, islamska, hinduiska, slavisk-ortodoxa, latinamerikanska och

”möjligen en afrikansk civilisation”. Huntington ger inte judenheten och judendomen någon särskild status. I sin essay beskriver han Israel som ”en skapelse av västvärlden”.

Huntingtons indelning är märklig. Några civilisationer definieras med religiösa och kulturella kriterier medan geografien är utgångspunkten i andra fall. Vad skiljer en västlig civilisation från en latinamerikansk? Både Nord- och Sydamerika är befolkade av europeiska emigranter med de värderingar som de förde med sig och har behållit. Det är visserligen sant att det indianska elementet är mycket starkare i länder som Mexiko, Guatemala, Ecuador och Peru än i USA men samtidigt är Chile, Argentina och Costa Rica mera europeiska än USA som nu dessutom snabbt hispaniseras.

Är det katolska Filippinerna västerländskt eller asiatiskt? Huntington talar om en buddistisk civilisation men vad förenar en thailändare, en tibetan, en mongol och en kalmuck från den ryska federationen?

Var finns den konfucianska värld som Huntington talar om? Trots det gemensamma konfucianska arvet har Kina och Vietnam varit traditionella fiender. Vietnams misstro mot Kinas avsikter är djupt rotade oavsett vilka politiska system som sitter vid makten i Peking och Hanoi. Förhoppningar i Peking om att en betoning av det konfucianska arvet skulle underlätta en återförening med Taiwan har mötts med förakt i Taipei.

Huntington drar raka civilisationsgränser över världskartan. Han erkänner att den islamska civilisationen har sina arabiska, malajiska och turkiska underavdelningar men han förbiser den starka islamska närvaron i Afrika och han antyder inte ens de stora skillnader som råder mellan en av buddism och hinduism stark genomsyrad islam i den indonesiska arkipelagen, en islam påverkad av animism i Västafrika och islam i det arabiska kärnlandet.

Han förbiser också att tanken på en islamisk enhet knappast existerade för 50 år sedan och att arabvärlden varit starkt splittrad ända sedan den fjärde kalifen dog 661, sprickor som inte bara gått och går mellan sunniter och shiiter utan längs många andra skiljelinjer. Islam är en magma – en reservoir som innehåller en rad olika uppfattningar och idéer om hur ett samhälle skall styras alltifån nostalgiska drömmar om en återgång till profetens tid till en sekulariserad kulturell identitet som i Turkiet.

Trots detta målar Huntington upp bilden av en islamsk international men att bygga upp en organisation som i likhet med Komintern på sin tid styr med en klar strategi har visat sig vara en omöjlighet. I stället har statliga egenintressen tagit överhanden. Den iranska revolutionen sågs inte bara som ett hot i Irak – Saddam Hussein var den förste som gick i krig mot den islamska fundamentalismen – utan också i de konservativa arabstaterna. En sunnitisk international skulle därför skapas för att motverka en ideologisk gräsbrand från Iran. Men lika lite som ayatollorna lyckades de sunnitiska monarkierna trots sina oljerikedomar upprätta en ny politisk-religiös ordning.

Islam har således nationaliserats. Liksom varje arabisk frontstat skapade sin egen palestinska organisation för att få kontroll över den palestinska nationalismen är de olika islamska organisationernas syften i första hand att propagera shiism, wahabism etc alltefter sponsorns nationella intressen. Denna nationalisering av islamism har vi också fått se prov på i det sönderfallna sovjetimperiet, där muslimerna har organiserat sig inom ramen för de nya nationalstaterna och inte i en centralasiatisk islamsk international. Tadzjiker och kazaker bröt

sig loss från det av Stalin skapade muftiatet i Tasjkent eftersom detta sågs som alltför uzbekiskt och det tidigare muftiatet för Kaukasus har splittrats upp i fem enheter.

Det faktum att det finns en 5000 år gammal egyptisk identitet som är starkare än den islamska bidrog starkt till att Sadat kunde bryta mot den arabisk-islamska linjen och på hemmaplan stå emot kritiken mot erkännandet av Israel och det första Camp David-avtalet. På samma sätt kommer Turkiet inte att avvika från sin sekulära väg och liera sig med de turkspråkiga staterna i Centralasien om inte Europa tvingar Turkiet att ta detta steg. I Ankara och Istanbul blickar man mot Bryssel, London, Paris och Berlin och inte mot Asjkabad, Almaty eller Bishkek.

Huntington går till och med Saddam Hussein till mötes när han definierar gulfkriget som ett krig mellan civilisationer. Ingen annan konflikt har väl tydligare visat hur de statliga intressena tar över de religiösa. Saddam motiverade inte sin attack i religiösa termer. Detta skedde först sedan han tvingats till reträtt av en koalition bestående av Saudiarabien, Turkiet, Egypten och Syrien tillsammans med amerikanska, franska och brittiska styrkor. Den saudiska kungafamiljen lyckades till och med mobilisera islamska auktoriteter som i en ”fatwa” deklarerade att det faktum att otrogna amerikanska soldater försvarade Mecka inte stred mot Koranen. Iran intog en avvaktande hållning och hade inget emot att den ”store satan” agerade i ayatollornas intresse.

Den islamska fundamentalismens gränser är därför redan från början dragna. Den kulturella oppositionen har inget samband med staternas strategiska val. De antikristliga utfallen är särskilt starka hos USA:s främste allierade, Saudiarabien, som inte ens tillåter kristna kyrkor på sin mark, medan de talrika kristna samfundet kan verka fritt i Syrien och Irak. Politisk islam är inte ett geopolitiskt spel utan snarare ett samhällsfenomen. Visserligen kommer motsättningarna mellan nord och syd att ge näring åt ett missnöje som kan klä sig i islams gröna färg men den så omskrivna och omtalade islamska världsrevolutionen är en myt.

En av Huntingtons huvudteser är att vi står inför uppkomsten av en ”konfuciansk-islamsk axel”: ”Ett centralt konfliktområde under den närmaste framtiden kommer att bli mellan västvärlden och flera islamsk-konfucianska stater”.

Det enda konkreta belägg Huntington presenterar för denna remarkabla tes är Kinas och Nordkoreas vapenexport till Libyen, Irak, Syrien och Iran. Dessa kontakter mellan två kommunistiska diktaturer och ett Libyen styrt enligt Qadhafis bisarra ”gröna teorier”, som muslimska teologer betraktar som kätteri, och med de rivaliserande sekulära baath-regimerna i Bagdad och Damascus, är inte uttryck för någon ideologisk släktskap eller en islamsk-konfuciansk komplott. Det är helt enkelt en fråga om pengar. Dessutom är farhågorna för att muslimsk fundamentalism skall spridas till den uiguriska minoriteten i Sinkiang från deras turkspråkiga kusiner i Centralasien ett av den kinesiska regimens största inrikespolitiska problem i dag och anledningen till att Peking stödde attacken mot talibanerna i Afghanistan.

Med denna motivering kan man med lika goda skäl hävda att de amerikanska och franska vapenleveranserna till Saudiarabien och Gulfemiraten är ett bevis för att en kristen-islamsk allians är under uppbyggnad.

Huntingtons tes om ett civilisationernas krig på ”makronivån” är således illa underbyggd. Däremot kan han tyckas stå på fastare grund när han hävdar att konflikterna på ”mikronivån”

kommer att utbryta i gränsområdena mellan olika kultursfärer. Inbördeskriget i Tadzjikistan och konflikterna i Kaukasus tycks stödja denna tes och än mera så inbördeskrigen i det forna Jugoslavien, där fronterna i stort sett följde de historiska gränserna mellan de östliga och västliga romerska rikena och de habsburgska och osmanska imperierna.

Ej heller denna tes håller vid en närmare granskning. Ingen konflikt under det innevarande seklet har framkallats av en kamp mellan civilisationer hur man än definierar dessa. 1914 allierade det protestantiska Berlin sig med det katolska Wien och det muslimska Istanbul mot det ortodoxa Moskva, det katolska Paris och det protestantiska London. Det ortodoxa Serbien stred visserligen mot det katolska Wien men låg även i krig med det ortodoxa Bulgarien.

Det andra världskrigets aggressorer Italien, Tyskland Sovjetunionen och Japan kunde samarbeta trots sin hemhörighet i olika kulturkretsar. När Hitler sedan attackerade Stalin frågade inte Churchill och Roosevelt efter om deras nye allierade var ortodox eller kommunist.

De flesta krig sedan 1945 har utkämpats mellan rivaler inom samma "civilisation"; Korea, Vietnam, Cambodja, Somalia, Iraq, Iran och Kuwait. Det längsta och blodigaste kriget i Mellanöstern på 80-talet ägde inte rum mellan araber och judar utan mellan muslimer (Irak och Iran). Giftgas har satts in av egyptier mot jemeniter och av arabiska irakier mot kurder och inte mot "otrogna"

Krigen i det forna Jugoslavien med sina etniska rensningar var inget "djihad" som Huntington låter påskina utan ett av skiftande oheliga allianser präglad krig om makt och territorier som utkämpades mellan ateistiska ortodoxa, katoliker och muslimer. Den religiöst betonade nationalismen odlades medvetet liksom sociala motsättningar och spänningar mellan stad och landsbygd. Konflikterna i det forna Jugoslavien visar hur lätt nationalism kan instrumentaliserars men de utgör inget bevis för tes om civilisationernas krig.

I Bosnien hävdade serberna att de stred för kristendomen mot islam. Det är visserligen sant att krigen i det forna Jugoslavien följt kulturella gränser. De var dock en följd av serbisk nationalism och tidigare kommunistpampars fasta beslutsamhet att inte tappa greppet om makten. Den serbiska offensiven, som syftade till att skapa ett Storserbien, riktades först mot de kristna grannarna Slovenien och Kroatien. I Bosnien var det muslimerna som stod för ett sekulärt civiliserat samhälle medan de ortodoxa serberna visade prov på en fanatism som väl kan mätas med de mest extrema yttringarna av islamsk fundamentalism. Både i Bosnien och i Kosovo var det dessutom styrkor från "den västliga civilisationen" som intervenerade på muslimernas sida.

Civilisationer kontrollerar inte stater utan staterna kontrollerar civilisationerna och ingriper bara till deras försvar när det ligger i statens intresse att göra så. I kriget mellan Armenien och Azerbaidzjan har Teheran försökt agera medlare och snarare stått på de kristna armeniernas än på de muslimska azeriernas sida eftersom man fruktat att azeriska framgångar skulle kunna väcka separatistiska känslor bland den stora azeriska minoriteten i Iran.

Vad som vid första påseende kan betecknas som en civilisationernas kamp är vid närmare analys en rivalitet mellan stater om resurser och territorier, strategiska fördelar och politisk prestige. Kriget mot Saddam Hussein var inget civilisationskrig - civilisationer för inte krig - utan en kamp om olja och den strategiska balansen i mellanöstern. Motsättningar mellan

Peking och Washington om Taiwan, piratkopior av CD-skivor eller vapenexport är inte en kamp mellan Konfucius och Thomas Jefferson utan en konflikt mellan stormakter.

Huntingtons definition av en civilisation är "den bredaste identifikationsnivå med vilken en person intensivt identifierar sig". Ytterst få personer identifierar sig "intensivt" med ett så brett begrepp som en civilisation. I stället söker man sig till snävare identiteter som nationer eller etniska och religiösa grupper. Trots att den europeiska identiteten nu ständigt frambesvärs visar undersökningar av EU-kommissionen att 70 procent eller fler i alla EU-länder betraktar sig själva i rent nationella termer och först, om ens, i andra hand som europeer.

De civilisationer som Huntington talar om är inte homogena tektoniska plattor som slits mot varandra utan synkretistiska och då inte bara i gränsområdena utan också i sin kärna. Även islamska fundamentalister utnyttjar västlig teknologi vilket ju åskådliggjordes den 11 september och de antar däremot också ett tänkande som betraktas som främmande för deras kulturkrets. 1957 fanns 1,7 miljoner kristna i Sydkorea för att ta ett annat exempel. Nu är siffran mellan 14 och 17 miljoner eller 40 procent av befolkningen. De ofta förekommande strejkerna där är ett uppror mot de förment konfucianska värden som påstods ligga bakom det koreanska ekonomiska under som nu bleknat.

Huntingtons tes är rent monokasual. Han bortser helt från marknadsekonomins effekter på de politiska systemen och de krafter som ekonomiska integrationsprocesser släpper fria. Antagandet att framtidens konflikter kommer att vara fördelningskonflikter inom och mellan stater och inte kulturella har större trovärdighet. Den bipolära världens paradigm har inte ersatts av Huntingtons "clash of civilizations" utan för att citera Jürgen Habermas av "en ny oöverskådlighet". Trots denna kan man våga profetian att vi i framtiden varken kommer att få uppleva historiens slut eller civilisationernas krig.

De verkliga konflikterna idag är inte mellan civilisationer utan inom dem – mellan kristna, muslimer, hinduer, buddister och judar med en modern och progressiv livssyn och de som har en medeltida sådan. Efter attacken mot World Trade Centre och Pentagon förklarade, för att ta ett exempel, Jerry Falwell för sin TV-kyrka att Amerika förtjänat detta straff. Abortföreståndare, gayaktivister och federala domstolar som förbjöd skolböner hade enligt honom "gjort Gud rasande".

Det gröna islamska hotet har således inte ersatt det röda kommunistiska som Natos dåvarande generalsekreterare Willy Claes förutspådde efter kommunismens kollaps.

Den islamska kulturen är oss heller icke alls så främmande som vi ofta föreställer oss i våra fördomar och klichéer. En av de mest seglivade är att Karl Martell genom sin seger mot "saracenerna" vid Poitiers år 732 räddade västerlandet från undergång. Saracenerna trängdes tillbaka över Pyrenéerna och återvände till södra Spanien, där en muslimsk stat existerade i nästan 800 år. Denna islamska närvaro i Europa ledde till en unik och fruktbar symbios mellan kristendom, judendom och islam och till ett uppsving inom vetenskap, filosofi, kultur och konst med islam som den kulturellt överlägsna och givande parten.

Det moderna Europa har därför fler islamska rötter än vi vanligen föreställer oss. Europa är en öst-västlig fusion. Både islam och judendomen var vid medeltidens slut konstitutiva europaidéer. Islam är därför samtidigt både ett främmande, ett ursprungligt och genom den växande invandringen ett nytt element i dagens Europa och detta befolkas liksom det moriska

Spanien mer och mer av vad som då kallades enaniados, folk som levde i ett ingenmansland mellan olika kulturer. Redan idag finns det över 15 miljoner muslimer inom EU – således ungefär lika många som nordiska protestanter och betydligt fler än ortodoxa greker.

Uppskattningarna om antalet om 25 år talar om 60 miljoner. Europa är därför inte längre tänkbart utan en ”grön” islamsk komponent. Huruvida det europeiska huset kan konstrueras med Alhambra – symbolen för det multikulturella moriska Spanien - som modell eller inte är därför en europisk ödesfråga.

Om vi tar Huntingtons resonemang om ”islams blodiga gränser” som en ovedersäglig sanning kommer vi aldrig att lyckas integrera den växande muslimska befolkningen. Då kan Huntingtons teser om civilisationernas krig bli en realitet men inte i form av en militär kraftmätning mellan ”the West and the rest” och en ny belägring av Wien utan som ett ständigt pågående gerillakrig i de stora europeiska städernas förorter om dessa förvandlas till muslimska ghetton. Om det finns ett grönt hot så ligger det i en sådan utveckling. Häri ligger den stora risken för ett civilisationernas krig. Att förhindra detta är den stora utmaningen för europeiska politiker i dag.

Ingmar Karlsson